

Питання заселення Вольностей війська Запорозького

УДК 94(477)

о. Юрій Мицик

ПРО УЧАСТЬ ЧИГИРИНЦІВ У ЗАСЕЛЕННІ НАШОГО КРАЮ У ЧАСИ НОВОЇ СІЧІ

В статті висвітлено один з напрямів заселення Вольностей Запорозьких
Ключові слова: переселення, Вольності Запорозькі, Чигиринщина

Чигирин, Чигиринщина і наш край, що був у центрі «Вольностей Війська Запорозького» (сучасна Дніпропетровська область охоплює землі колишніх Кодацької, Орільської, Протовчанської, Самарської, Інгульської, частково й інших паланок) здавна були у міцному зв'язку. Досить вказати на існування Чигиринського полку реєстрового козацтва, одного із шести найперших запорозьких полків, та на той факт, що землі Богдана Хмельницького включали й частину сучасної Дніпропетровської області на її північному заході, на те, що майбутній гетьман України і вождь Національно-визвольної війни українського народу тікає саме з Чигирини на Січ, котра знаходилась тоді на Микитиному Розі (суч. Нікополь). Дані традиції були продовжені і в наступні роки.

Після катастрофи 1678 р. (взяття турками Чигирини і спалення міста, агонія Правобічної Гетьманщини) здавалось, що стара гетьманська столиця вже ніколи не підніметься з попелу, тим більше, що умови «Вічного миру» 1686 р. прирікали на це і місто, і край. Однак, Чигирин і Чигиринщина досить швидко заселяються знову. У 1705 р. було навіть відроджено Чигиринський полк, дещо пізніше Чигирин став одним з центрів підтримки гетьмана Орлика.

Знову посилюються зв'язки Чигиринщини з нашим краєм, коли виникла Нова (Підпільненська, Покровська) Запорозька Січ. Все ж Річ Посполита придушила українську козацьку державність на правому боці Дніпра і стала відновлювати порядки, що панували тут до 1648 р. У відповідь виник гайдамацький рух, причому у числі повстанців-гайдамаків активно діяла запорозька сірома, яка часто прагнула повернутися до рідного краю й визволити його. Приклад Максима Залізняка – вождя «Коліївщини», що був уродженцем Медведівки, що поблизу Чигирини, і запорізьким козаком, яскравий тому приклад. Активним учасником цього повстання був і Семен Неживий – уродженець Чигиринщини, запорожець-гайдамака. Посилились і втечі трудящих мас Чигиринщини у вільний край, на землі Війська Запорізького Низового. Там вони ставали вільними козаками.

Весь масив джерел з історії Нової Січі став активно вводитися до наукового обігу тільки в наш час і серед цих джерел все частіше трапляються відомості про запорожців – вихідців з Чигиринського краю, які, безумовно, відіграли певну роль і у заселенні нашого краю. Щодо цього є чимало

безпосередніх та опосередкованих фактів. Так, у 1738 р. польським губернатором в Чигирині було схоплено й страчено запорожця Кушівського куреня Петра Браславця, який, повертаючись з походу з берегів Дністра, вирішив провідати своїх родичів у Чигирині [5, с. 135]. Наступного року така ж доля спіткала козаків Брюховецького куреня Семена Самарця, Максима Письменного, Івана Нагаєнка, Василя Плиску та Івана Соломку. У 1740 р. у Бужин, що поблизу Чигирини, ходили з паспортами Коша Роман Сагачка і Василь Солодкий – запорожці Корсунського куреня, щоб провідати своїх родичів. Вони були там схоплені і приведені до Чигирини, де їх наказав повісити польський губернатор, а їхнє майно конфіскувати.

Є згадки ще про кількадесят запорожців, які брали участь у гайдамацьких повстання або їздили у 1740-1750 рр. до Чигирини для торгівлі і були репресовані польською владою, бо були запідозрені у зв'язках із гайдамаками. З великою долею вірогідності можна припускати, що ці запорожці походили з Чигирини та його околиць, принаймні, мали тут своїх родичів. Це – Опанас Жупинос (Жупенас, Жепенас), Мартин Загубій, Іван Запішний, Грицько Кароль, Яків Бобошко, Гаврило Кобеньяк, Данило Швець, Федір Губський, Кирик Ус, Юхим Нещадим, Андрій Фурелівський, Федір Кравець, Омелько, Іван Чорний, Іван Похил та його брат, хорунжий Іван; отаман Мамай, Іван Чорний, Микола Толстик, Грицько Малий, Павло Кордашев, Зот Степенко, Микола й Христин Тарани, Яків Коречко, Іван Гороженко, Василь Слюсар та інші [1; 5, с. 152 № 61, с. 153-154 № 62].

20 грудня 1759 р. було схоплено й допитано гайдамацького зв'язківця Антона Петровського. Він назвав ряд імен гайдамаків, котрі хотіли вбити брацлавського підчашого Міхаловського. Серед них були й такі, що жили в с. Зозанові на Чигиринщині: «Василь Обойченко із Трахтемирівського староства, названий їх вожаком, Василь Дидиків із Січі з Ніжинського куреня, Федір Касянів, Ілько Будзай, Іван Воробчук Лебединський, бандурист Іван Донець, Степан Паламарчук, Лаврін Яворський, які мешкали у Ступнику, а тепер живуть у селі Зозанові, приналежному до Чигирини» [5, с. 296-297 № 161].

Значного розмаху в цей час набули втечі українських селян (вчорашніх козаків) з-під польського панування на Січ, у вільні козаки. Чигирин з його околицями був у числі міст, з яких на Січ, особливо до Кодацької та Самарської паланок, втекло особливо багато мешканців. Тільки до Кодацької паланки перед 1756 р. звідси втекло понад 200 жителів, причому можна точно вказати їхні імена і місцевість, в якій ці люди проживали раніше. Це – чигиринці Дорош Павленко, Кирик Калагарман, Павло Савченко, Савка Бідний і його зять Стефан з Крилова, Гарасим Швець, суботівець Кирило Орел, медведівці Іван Щербина, Василь Чернецький, Федір Бондаренко, жаботинці отаман Павло Скитченко, Роман Лисій, удова Віцка, Грицько Переймивок з наддніпрянського села Шабельники, крилівці Тишко Плахотник, Андрій Скатенко, Василь Меженний, Іван Заячник, Іван Правдюченко, Тиміш Трепак, Микита Малахатка, Іван Гриценко, Василь

Лаштабеженко, Нечипір Яременко, Левко Чумак, Іван Кучер, Василь Слюсар, Ісько Шрайка. Далі йдуть жителі с. Новоселиця (Сава Вороненко, Марко Ворона), с. Чаплища над Тясмином (Охрім Курінний), с. Хацьки над р. Тясмином (Яким Галуненко), с. Зелевка над Тясмином (Михайло Бондар), м. Білозеро над Тясмином (Михайло Кривий), с. Бирки над Тясмином (Петро Ніс), с. Андрушівка над Тясмином (Федір Скік).

Є дані і про те, куди конкретно переселялись втікачі з Чигиринщини. Документи, що походять з архіву Коша Запорізької Січі і які недавно уведені до наукового обігу, дають можливість пролити світло на це питання. Ось систематизовані дані щодо участі вихідців з Чигиринщини у заселенні нашого краю у середині XVIII ст., причому в дужках позначено, з якого міста чи села походив вказаний житель міста чи села запорозьких паланок:

Кодацька паланка:

Старий Кодак (Дніпропетровськ) Степан Ткач, Хома (Головятин над Тясмином), Яків Заступниченко (Медведівка)

с. Кам'янка (Дніпропетровськ) Микита Шульга (Крилів), Омелько Рибалка (Медведівка), Тишко, Уласин зять (с. Новоселиця), Федір Асланбик (Чигирин)

с. Таромське (Дніпропетровськ) Тимко Гезенко, Лук'ян Лобченко, Петро Тараненко, Яким Швець (с. Андрусівка над Тясмином), Гаврило Нестулій (с. Зелевки над Тясмином), Іван Біличенко, Трохим Дін, Іван Великий, Тарас Гажала, Федір Гаджала, отаман Іван Забоєць, Василь Коваль, Іван Лобач, Семен Мякій, Павло Молявка, Остап Рудь, Трохим Сабадаш, Грицько Садко, Іван Сосновий, Василь Чорній, Максим Чорнобай, Семен Чорнобай, Лук'ян Шевченко, Степан Шпак (Крилов), Іван Кабак (с. Бузуков над Тясмином), Грицько Гриша (Жаботин), Конон Панасенко (с. Новоселиця)

с. Чаплі (під Дніпропетровськом) Гаврило Коваль (с. Бузуков над Тясмином), Омелько Голобок (Чигирин) [З, с. 211-265 № 141].

с. Романкове (селище на північ від суч. Дніпропетровська) отаман Назар Булаєнко, Яків Литвин, Кирило Ровенко, Яким Шерстюк, Мусій Рибалка, Улас Ткач, Лесько Боженко, Андрій Левченко, Матвій Білокобиленко, Трохим Недавній, Дмитро Чередник, Нечипір Швець (Крилов), Павло Ротай (с. Стецівка Криловської сотні над Тясмином), Прокіп Лебідь (с. Зелевки над Тясмином) Василь Безціненко, Федір Величко, Яків Волювач, Дмитро, Гладирів брат; Ісько Гончар, Мартин Гончар, Олексій Гончар, Федір Гончар, Микита Коваль, Федір Марченко, Гнат Решетняк, Іван Решятенко, Яцько Різник, Роман Пивовар, Максим Плакущий, Ілько Тарасенко, Нечипір Жикир, Трохим Двигаїло, Грицько Цибульченко, Матвій Гладир, Петро Кодак, Іван Костенко, Остап Ткач, Семен Ткач, Кирило Різник, Василь Сайбород, Яків Сокур, Лук'ян Бондар, Іван Шевченко, Василь Шевченко, Савка Шевченко, Михайло Комар, Артем Грабенко, Максим Березолуцький, Андрій Кривянка, Максим Чигиринець, Матвій Чигиринець, Кирило Шеремет(Чигирин), Федір Білоноженко, Сидір Гавенко, Харко Заїченко, Кирило Заїченко, Федір Греченко, Петро Колодяжний, Дмитро Шевченко, Трохим Вакуленко, Кирило

Свищ (Суботів), Михайло Бражник (с. Андрусівка над Тясмином), Петро Передерій (Боровиця), Грицько Гончар, Федір Коваль, Петро Шаповаленко, Кость Колісник, Грицько Кущенко (Медведівка), Панас Шам (с. Війтове над Тясмином), Омелько Колісник, Панас Коротовський, Гарасим Плетінець, (с. Бірки над Тясмином), Федір Кравець (с. Погорільці над Тясмином), Семен Кравець, Лаврін Нельга (с. Зелевки над Тясмином) Андрій Кузубенко (с. Калантаїв над Тясмином), Семен Проценко, Петро Сорокотяга (Жаботин) Згадується тут і Максим Дій (Дей) з наддніпрянського села Воронівки – засновник Діївки, яка нині складає північну частину Дніпропетровська.

с. Кам'янське (суч. Дніпродзержинськ) Грицько Буртовий, Пилин Гончар, Семен Гончар, Яцько Двірний, Марко Лук'яненко, Гнат Марогжиленко, Андрій Павленко, Семен Павленко, Карпо, Різників зять; Василь Слюсар, Грицько Слюсар, Данило Слюсар, Нестор Тертичник, Пархім Ткач, Хома Шаповал, Кость Шило, Микита Ябленівченко (Чигирин), Грицько Шабадаш (с. Андрусівка над Тясмином), Іван Гончаренко, Василь Слюсар, Іван Шматко (Боровиця), Яким Сніжко (с. Війтове над Тясмином), Семен Білий, Михайло Скляр, Семен Чорній, Василь Швидкий (Жаботин), Павло Бовкун, Петро Бовкун (с. Калантаїв над Тясмином), Кузьма Ведмедівський, Марко Дудник, Гаврило Карпенко, Максим Коваль, Яків Колодяжний, Григорій Синьогуб, Тишко Синьогубенко (с. Кам'янка над Тясмином), Назар Горкуша, Петро Дрізд, Василь Туцій, Антон Черняк (Крилов), Петро Кравець, Василь Тертичник, Клим Яблунівченко (Медведівка), Панько Коваль, Кіндрат Повалій, Ілько Швець, Семен Швець, Яків Шмалибік, Іван Щербина (с. Новоселиця), Панас Чередник (с. Худоліївка над Тясмином),

с. Карнаухівка (під Дніпродзержинськом) Трохим Бабенко, Онисько Бондаренко, Іван Кравченко, Роман Кравченко, Василь Негарний, Степан Оробець, Василь Скляр, Терешко Уласенко, Кирик Чередник, Лук'ян Юрченко, Василь Штихоменко, (Крилов), Яків Турлук (с. Нечаївка над Тясмином), Мирон Баранник (Суботов)

Самарська паланка

с. Самарчик під Самарою (суч. Новомосковськ) Федір Хвалюшенко, удова Домка Головчиха (Чигирин), Грицько Линник (Жаботин)

с. Бреунівка Семен Зеп (с. Андрусівка), Семен Сухий (Борки), Федір Коваль (с. Воронівка), Трохим Іладир (Крилов), Василь Доманенко (Медведівка), Терешко Коваль, Федір Завалипиченко (Чигирин)

с. Бригадирівка Прокіп Боженко, Мусій Латишенко, Яким Латишенко, Лесько Могила, Ілько Щербина (Чигирин), Кирило Левченко (Жаботин), Михайло Ткач, Петро Чубченко (Медведівка)

с. Кам'янка Іван Кучеренко (Суботів), Грицько Бандурка (Чигирин), Кузьма Тютюнниченко (Крилів)

с. Сокільський Редут Каленик Лобар (Крилів), Гнат Каштан, Іван Тарасенко (Старий Крилів), Василь Образенко, Макар Панасенко (Медведівка) [3, с. 290-292 № 157.].

Серед втікачів були цікаві особистості. Так, уродженець і житель Чигирин, син єврея Айзика, познайомився у 1748 р. з запорозьким купцем – козаком Пластунівського куреня Яковом Коваленко і вирішив з ним виїхати на Січ. Там, у січовій Свято-Покровській церкві він був охрещений ієромонахом київського Межигірського монастиря Панфутієм Яснопольським у православної віри під іменем Василя Перехреста і приписаний до Кущівського куреня. Його хрещеним батьком був один з “восприємників” при хрещенні (Лаврін Горб, козак Кущівського куреня, Гаврило Шарій, козак Дядьківського куреня і Іван Маркович, козак Пластунівського куреня). Добре послуживши Війську Запорізькому Низовому, Василь Перехрест попросився у відставку і у зв’язку з цим 2 липня 1755 р. йому був виданий належний атестат кошовим отаманом Григорієм Федоровичем [2, с. 449-450 № 353]. Козак Величківського куреня Ілько Удовиченко народився у містечку Ведмедівці на Чигиринщині. Його батьком був Грицько Черевко, а матір’ю – Пазька Черевчиха, яка потім перебралася жити у Старий Кодак. Рідний брат Ілька – Кирик теж був козаком того ж куреня, але мав інше прізвище – Товстоган. Ілько козакував не менше шести років, а у травні 1760 р. його було звинувачено у несанкціонованому нападі на ногайців [4, с. 242 № 185].

Вищенаведені дані є достатньо репрезентативні і засвідчують важливу роль українців – вихідців з Чигирини й Чигиринщини не тільки в історії Січі, але й у заселенні земель сучасної Дніпропетровської області.

Бібліографічні посилання:

- 1) Архів головний актів давніх у Варшаві. – Ф. «Архів коронний у Варшаві». – 80//728. – №1378.
- 2) Архів Коша Нової Запорозької Січі. Корпус документів 1734-1775. – К., 1998. – Т.1. – 695 с.
- 3) Архів Коша Нової Запорозької Січі. Корпус документів 1734-1775. – К., 2003. – Т.3. – 951 с.
- 4) Архів Коша Нової Запорозької Січі. Корпус документів 1734-1775. – К., 2006. – Т.4. – 887 с.
- 5) Гайдамацький рух на Україні у XVIII ст. Зб. документів – К.: Наукова думка, 1970. – 660 с.

У. Мутык

About participation of chygyryntsev in settlement of our region in time of New Sich

There is one direction of migration to Volnosty Zaporozhski is considered in this article

Keywords: migration, Volnosty Zaporozhski, Chygyrynschyna

о. Ю. Мицик

Об участии чигиринцев в заселение нашего края во время Новой Сечи
В статье освещено одно из направлений заселения Вольностей Запорожский
Ключевые слова: *переселение, Вольности Запорожские, Чигиринщина*